

Підгородецький Валентин Олександрович,
завідувач навчальної лабораторії «Юридична клініка»,
асистент кафедри теорії та історії держави і права
навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7812-7384>

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК ІЗ СУБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА АДВОКАТУРИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ І ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

У статті здійснено комплексне теоретико-правове дослідження моделей взаємодії юридичних клінік із суб'єктами публічної влади та адвокатурою в умовах трансформації системи надання правничої допомоги в Україні. Актуальність теми зумовлена зростанням потреби у правничій допомозі внаслідок повномасштабного збройного вторгнення, що спричинило суттєве навантаження на систему безоплатної правничої допомоги та активізувало роль юридичних клінік як суб'єктів правозахисної діяльності.

На основі інституціонального підходу обґрунтовано авторське визначення взаємодії юридичних клінік із зовнішніми суб'єктами як врегульованої організаційно-правової форми сталих відносин, спрямованих на забезпечення доступу до правничої допомоги, підвищення правової культури населення та формування практичних компетентностей здобувачів юридичної освіти. Запропоновано класифікацію моделей взаємодії юридичних клінік, зокрема виокремлено партнерську (мережеву), інтеграційну та професійно-орієнтовану (менторську) моделі, розкрито їх основні ознаки та функціональні характеристики.

Особливу увагу приділено аналізу практичного досвіду реалізації партнерської моделі на прикладі діяльності навчальної лабораторії «Юридична клініка» Державного податкового університету, що дало змогу продемонструвати ефективність мережевої взаємодії з органами публічної влади та громадськими організаціями. Досліджено специфіку взаємодії з адвокатурою, яка реалізується через поєднання освітньої та практичної складових, а також обґрунтовано доцільність використання концепції «клінічної спадкоємності» як механізму забезпечення наступності професійної підготовки правників.

Зроблено висновок про зростання ролі юридичних клінік як важливого елементу системи забезпечення доступу до правничої допомоги та необхідність подальшого нормативного і організаційного розвитку їх взаємодії з державними інституціями та адвокатурою.

Ключові слова: юридичні клініки, безоплатна правнича допомога, доступ до правничої допомоги, органи публічної влади, адвокатура, клінічна правова освіта.

Постановка проблеми. Забезпечення ефективного доступу до правничої допомоги є одним із фундаментальних зобов'язань правової держави перед особою. Відповідно до статті 59 Конституції України, кожен має право на професійну правничу допомогу; держава забезпечує надання безоплатної правничої допомоги у передбачених законом випадках [1]. Конституційний припис деталізований Законом України «Про безоплатну правничу допомогу», який визначає інституційну архітектуру первинної та вторинної правничої допомоги [2].

В умовах повномасштабного збройного вторгнення, розпочатого 24 лютого 2022 р., потреба у правничій допомозі набула якісно нових вимірів, адже вимушене переміщення мільйонів осіб, масштабні майнові втрати, питання спадкування за загиблими учасниками бойових дій тощо генерують безпрецедентне навантаження на систему безоплатної правничої допомоги. У цьому контексті юридичні клініки при закладах вищої освіти дедалі більш виразно трансформуються з переважно освітніх структур у повноцінних суб'єктів правозахисної діяльності.

Незважаючи на активне практичне впровадження різних форм співпраці юридичних клінік із органами публічної влади та інститутом адвокатури, наукове осмислення відповідних моделей залишається фрагментарним. Відсутність системної класифікації, чітких функціональних характеристик і методологічних підходів до оцінки ефективності взаємодії зумовлює необхідність проведення комплексного теоретично-правового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації та функціонування юридичних клінік як інституційної форми поєднання освітньої та правозахисної діяльності привертало увагу вітчизняних дослідників у різних аспектах. Зокрема, теоретичні та практичні засади клінічної правової освіти досліджували Ю. Ломжець, О. Каплій, Ю. Матвєєва, Л. Амелічева, Л. Омельчук, В. Підгородецький, О. Ютовець та інші науковці, у працях яких розкриваються питання методології клінічного навчання, правового статусу юридичних клінік, їх ролі у забезпеченні доступу до правничої допомоги та підготовці майбутніх правників.

Водночас поза межами наукового дискурсу досі залишається проблематика моделей взаємодії юридичних клінік із суб'єктами публічної влади та адвокатурою як самостійний предмет дослідження. Наявні праці торкаються окремих аспектів такої взаємодії переважно побіжно у контексті ширших питань організації безоплатної правничої допомоги чи практичної підготовки студентів, однак не пропонують системного аналізу організаційних моделей, їх функціональних характеристик та ефективності в сучасних умовах, зокрема в умовах воєнного стану.

Метою статті є розробка теоретико-правової концепції моделей взаємодії юридичних клінік із суб'єктами публічної влади та адвокатурою, а також узагальнення і критичне осмислення практичного досвіду реалізації таких моделей.

Виклад основного матеріалу. Юридична клініка як інституційна форма поєднання освітньої та правозахисної діяльності функціонує в межах комплексного правового регулювання, яке охоплює передусім сферу вищої освіти, законодавство про безоплатну правничу допомогу, а також окремі аспекти професійної діяльності юристів і адвокатів. Така міжгалузєва правова природа юридичних клінік зумовлює різноманітність форм їх взаємодії з суб'єктами публічної влади та представниками правничої професії.

У доктринальному вимірі взаємодію юридичних клінік із зовнішніми суб'єктами доцільно визначати як врегульовану організаційно-правову форму сталих відносин між юридичною клінікою та органами публічної влади або адвокатурою, що реалізується на підставі норм законодавства та/або договірних засад і спрямована на забезпечення надання правничої допомоги, підвищення рівня правової культури населення та формування практичних компетентностей майбутніх правників.

Методологічною основою дослідження моделей такої взаємодії доцільно обрати інституціональний підхід, у межах якого юридична клініка розглядається як відносно автономний соціально-правовий інститут із власною внутрішньою організацією, системою норм і ролей, а також усталеними механізмами взаємодії з іншими інститутами. Застосування такого підходу дає змогу ідентифікувати типові організаційні моделі взаємодії, простежити їх функціональні характеристики та оцінити їх ефективність у контексті забезпечення доступу до правничої допомоги та практичної підготовки здобувачів юридичної освіти.

На підставі аналізу нормативно-правового регулювання та емпіричних даних щодо діяльності юридичних клінік доцільно виокремити три базові моделі їх взаємодії з органами публічної влади та адвокатурою: партнерську (мережеву), інтеграційну та професійно-орієнтовану (менторську).

На наше переконання, показовим прикладом комплексної реалізації партнерської (мережевої) моделі є досвід навчальної лабораторії «Юридична клініка» навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, яка здійснює правозахисну діяльність через розбудову сталої мережі інституційних партнерств, що охоплює як безпосереднє надання правничої допомоги населенню, так і системну правопросвітницьку діяльність. Її характерними ознаками є регулярність і системність взаємодії з партнерами, оперативний обмін інформацією у режимі реального часу, чіткий розподіл компетенцій відповідно до предметних повноважень сторін. Саме така синергія дає змогу забезпечити якісно вищий рівень правової допомоги, порівняно з тим, що може надати кожна зі сторін окремо.

Практичне втілення моделі здійснюється через мережу партнерств, кожне з яких орієнтоване на конкретні потреби певної категорії населення. Наприклад, з лютого 2023 р. на базі юридичної клініки проводяться регулярні прийоми громадян (щовівторка та щочетверга) за участю Ірпінського відділу обслуговування громадян Головного управління Пенсійного фонду України у Київській області. У межах цих прийомів особи отримують комплексні консультації з питань пенсійного забезпечення, призначення та перерахунку соціальних виплат, обліку страхового стажу та інших правових питань, що набули особливої актуальності в умовах воєнного стану. Такий формат дає змогу громадянам отримати вичерп-

ну відповідь на своє правове питання в межах єдиного звернення, без необхідності самостійно орієнтуватися в розподілі повноважень між різними інституціями.

У межах тієї самої моделі здійснюється співпраця з Управлінням з питань ветеранської політики Ірпінської міської ради Київської області, що передбачає спільні прийоми та правове консультування ветеранів, членів їхніх сімей, а також осіб із числа учасників бойових дій. Актуальність цього напрямку невпинно зростає в умовах воєнного стану, адже збільшення кількості демобілізованих військовослужбовців, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів сімей загиблих захисників зумовлює стабільно високий попит на кваліфіковану правову підтримку саме у цій сфері, а поєднання юридичної компетентності студентів і викладачів із практичним знанням профільного органу суттєво підвищує ефективність наданої допомоги.

Варто зазначити, що невід'ємним складником цієї моделі є й співпраця, спрямована на підвищення рівня правової обізнаності населення. У червні 2023 р. НЛ «Юридична клініка» Державного податкового університету підписала Меморандум про співпрацю з Благодійним фондом «СТІНА» в рамках грантової програми USAID «Справедливість для всіх», метою якого стало об'єднання зусиль для підтримки вразливих категорій населення постраждалого Бучанського регіону. На виконання цього меморандуму проводились виїзди для надання правових консультацій у межах навчальних закладів регіону, організовувались правові ярмарки, а представники органів публічної влади залучались до участі в освітньому процесі клініки, що давало змогу не лише вирішувати наявні правові проблеми, а й формувати в населення необхідні правові знання для їх самостійного попередження.

Описана модель загалом забезпечує комплексний та системний підхід до правового захисту населення: оперативне вирішення індивідуальних правових потреб громадян поєднується в її межах із формуванням системного правового середовища через правопросвітницьку діяльність та підвищення правової культури.

Окремо доцільно виокремити інтеграційну модель, яка передбачає включення юридичних клінік до ширшої інституційної структури надання безоплатної правничої допомоги як суб'єктів, що забезпечують первинну правничу допомогу. У межах цієї моделі юридична клініка фактично виступає «першою точкою контакту» для особи, яка звертається за захистом своїх прав, забезпечуючи оперативне реагування на правову проблему та її первинну кваліфікацію.

Її реалізація пов'язана з необхідністю нормативного врегулювання порядку взаємодії юридичних клінік із суб'єктами системи безоплатної правничої допомоги, зокрема на регіональному рівні. Водночас у сучасних умовах така модель здебільшого функціонує у гнучкому форматі – через фактичну співпрацю, що

проявляється у перенаправленні звернень, участі клінік у вирішенні окремих правових питань та неформалізованій координації з центрами надання правничої допомоги.

Сутнісною характеристикою інтеграційної моделі є чітке функціональне розмежування між первинною та вторинною правничою допомогою. Юридичні клініки забезпечують надання первинної правничої допомоги, що включає надання правової інформації, консультацій і роз'яснень, допомогу у складенні нескладних правових документів, а також здійснення попередньої правової оцінки ситуації клієнта. Така діяльність дає змогу не лише оперативно задовольнити базові правові потреби особи, але й визначити наявність підстав для отримання вторинної правничої допомоги.

У випадках, коли правова проблема потребує більш складного процесуального супроводу, представництва інтересів у суді або захисту від кримінального обвинувачення, юридична клініка виконує функцію спрямування клієнта до відповідного центру з надання безоплатної вторинної правничої допомоги. Причому попередня робота, здійснена клінікою, істотно полегшує подальше ведення справи: клієнт уже має сформульовану правову позицію, зібрані базові документи та розуміння власної ситуації.

Такий механізм взаємодії можна розглядати як ефективну модель «правового маршруту» особи, за якої забезпечується послідовність і безперервність надання правничої допомоги – від первинної консультації до професійного представництва. Водночас це сприяє раціональному розподілу навантаження в межах системи безоплатної правничої допомоги, оскільки юридичні клініки беруть на себе значний масив первинних звернень, відсіюючи ті з них, які не потребують залучення адвоката.

Позитивним аспектом інтеграційної моделі є також її освітній потенціал: студенти набувають навичок первинного консультування, правової діагностики справи та комунікації з клієнтом, одночасно розуміючи межі власної компетенції та значення подальшого залучення професійного адвоката. Отже, інтеграційна модель поєднує інтереси клієнта, держави та системи юридичної освіти, забезпечуючи доступність, безперервність і якість правничої допомоги.

Окремо варто зазначити, що взаємодія юридичних клінік з адвокатурою має специфічний характер і може бути розглянута як професійно-орієнтована (менторська) модель, зумовлена тим, що адвокат є носієм унікальних практичних компетентностей, які не можуть бути повною мірою відтворені в межах суто академічного навчання. Його участь у клінічному процесі виступає важливим каналом трансляції стандартів адвокатської етики та професійної правничої культури.

Відповідна взаємодія реалізується одночасно у кількох взаємопов'язаних вимірах, які утворюють єдину систему залучення адвокатури до клінічної діяль-

ності. В освітньому вимірі адвокати беруть участь у навчальному процесі як викладачі практико-орієнтованих дисциплін, тренери, ментори та учасники симуляційних судових засідань. У практичному вимірі вони долучаються до надання правничої допомоги клієнтам клініки шляхом консультування складних правових ситуацій, правової експертизи підготовлених студентами документів, а також участі у переговорах чи досудових процедурах. Таке поєднання навчального ефекту з належним рівнем практичної якості правничої допомоги є принциповою перевагою цієї моделі.

Особливе місце в системі взаємодії з адвокатурою посідає участь випускників закладу вищої освіти, які раніше проходили підготовку в юридичній клініці та згодом набули статусу адвоката. Феномен, який доцільно концептуалізувати через категорію «клінічна спадкоємність», полягає у передачі практичного досвіду та професійних цінностей від адвокатів-випускників до студентів як молодшого покоління клінічної спільноти. Це забезпечує збереження клінічної культури, посилює мотивацію студентів та формує наступність між освітньою і професійною фазами юридичної кар'єри.

Аналіз практики засвідчує, що жодне з окреслених партнерств не є самодостатнім – лише їх поєднання, адаптоване до конкретного інституційного контексту, здатне забезпечити синергетичний ефект. Зокрема, взаємодія з органами публічної влади у форматі спільних прийомів та участь адвокатів у наданні правничої допомоги створюють можливості для ефективного вирішення складних комплексних правових ситуацій, які виходять за межі компетенції одного суб'єкта.

Водночас реалізація описаних моделей супроводжується низкою системних викликів. Чинне законодавство не містить чіткого врегулювання правового статусу юридичних клінік у системі безоплатної правничої допомоги, що ускладнює визначення меж їх повноважень і може породжувати правові ризики. Регулярне оновлення студентського складу об'єктивно ускладнює накопичення та відтворення сталих практичних компетентностей без належного менторського супроводу. Рівень зацікавленості органів публічної влади у взаємодії також значною мірою залежить від інституційних факторів. Ці виклики підтверджуються й у ширшому контексті системи безоплатної правничої допомоги: Л. Омельчук, О. Ютовець та В. Підгородецький указують на кадровий дефіцит та нерівномірний доступ до правничої допомоги в окремих регіонах як системні вади, що безпосередньо впливають на потенціал партнерської взаємодії з юридичними клініками [3].

В умовах воєнного стану до цих викликів додається необхідність адаптації клінічної діяльності до дистанційних форматів роботи та суттєвого розширення спектра правових питань, з якими звертаються громадяни.

Висновки. Отже, юридичні клініки в сучасних умовах розвитку правової системи України все більше набувають ознак відносно самостійних суб'єктів

правозахисної діяльності, що зумовлено як конституційною гарантією права на професійну правничу допомогу, так і об'єктивним зростанням потреби у її забезпеченні, особливо в умовах воєнного стану. Їх функціонування характеризується міжгалузєвою правовою природою, що обумовлює різноманітність форм взаємодії з органами публічної влади та адвокатурою. У цьому контексті взаємодію юридичних клінік доцільно розглядати як врегульовану організаційно-правову форму сталих відносин, спрямовану не лише на забезпечення доступу до правничої допомоги, але й на формування практичних компетентностей майбутніх правників.

Запропоновано авторський підхід до виокремлення базових моделей взаємодії юридичних клінік: партнерської (мережевої), інтеграційної та професійно-орієнтованої (менторської), кожна з яких виконує самостійну функцію у механізмі забезпечення доступу до правничої допомоги. Систематизовано, що партнерська модель забезпечує синергію інституційних ресурсів та підвищує якість правничої допомоги через комплексність її надання, інтеграційна формує ефективний «правовий маршрут» особи в системі безоплатної правничої допомоги, а менторська сприяє трансляції професійних стандартів і формуванню так званої «клінічної спадкоємності». Водночас наголошено, що ефективність діяльності юридичних клінік не може бути забезпечена ізольованим застосуванням окремої моделі, а досягається виключно через їх комплексне поєднання з урахуванням конкретного інституційного контексту.

Водночас встановлено наявність низки системних обмежень, що стримують повноцінну інституціоналізацію юридичних клінік, зокрема відсутність чіткого нормативного визначення їх правового статусу у системі безоплатної правничої допомоги, кадрова динамічність студентського складу та нерівномірний рівень залученості органів публічної влади до відповідних форм взаємодії. Водночас в умовах воєнного стану особливого значення набувають гнучкість організаційних форм діяльності юридичних клінік, їх здатність до адаптації до дистанційних форматів роботи та розширення спектра правових послуг для вразливих категорій населення. У зв'язку з цим перспективним напрямом подальшого розвитку є нормативне закріплення ролі юридичних клінік у системі надання правничої допомоги, а також інституціоналізація ефективних моделей їх взаємодії з органами публічної влади та адвокатурою.

Список використаних джерел

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
3. Ютовець О., Омельчук Л., Підгородецький В. Безоплатна правнича допомога в Україні: виклики сьогодення та потенціал молоді у правозахисній сфері. *Науковий вісник Ужго-*

Valentyn Pidhorodetskyi. Models of interaction between legal clinics and public authorities and the bar: theoretical analysis and practical experience

The article presents a comprehensive theoretical and legal study of models of interaction between legal clinics, public authorities, and the bar in the context of the transformation of the legal aid system in Ukraine. The relevance of the topic is обусловлена the growing demand for legal assistance caused by the full-scale armed invasion, which has significantly increased the burden on the free legal aid system and strengthened the role of legal clinics as actors of human rights protection.

Based on the institutional approach, the author substantiates the definition of interaction between legal clinics and external actors as a regulated organizational and legal form of stable relations aimed at ensuring access to legal aid, improving legal awareness, and developing practical competencies of law students. A classification of interaction models is proposed, including partnership (network), integration, and professional-oriented (mentoring) models, with their key features identified.

Particular attention is paid to the practical implementation of the partnership model based on the experience of the Educational Laboratory “Legal Clinic” of the State Tax University, which demonstrates the effectiveness of network cooperation with public authorities and civil society organizations. The specifics of interaction with the bar are analyzed through a combination of educational and practical components, and the feasibility of applying the concept of “clinical continuity” as a mechanism for ensuring continuity in professional legal training is substantiated.

It is concluded that the role of legal clinics in ensuring access to legal aid is increasing, which necessitates further regulatory and organizational development of their interaction with public institutions and the bar.

Keywords: *legal clinics, free legal aid, access to legal aid, public authorities, the bar, clinical legal education.*

*Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026 р.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.05.2026 р.*

УДК 349.3:378.096
DOI 10.31558/2786-5835.2026.1.2.12

Пілюк Суліко Валеріївна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5419-024X>*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У НАДАННІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

У статті досліджено проблеми правового регулювання участі юридичних клінік у наданні безоплатної правничої допомоги в Україні. Встановлено, що, попри фактичне здійснення юридичними клініками діяльності з надання безоплатної первинної правничої допомоги, вони не включені до переліку суб'єктів її надання, визначеного Законом «Про безоплатну правничу допомогу», що свідчить про фрагментарність нормативного підходу до їх правового статусу.